

DAVID GAUNT:

TÖRTÉNELEM ÉS ANTROPOLÓGIA

(*David Gaunt: Memoir on History and Anthropology.*
Stockholm, 1982. 9–33.)

1. Kölcsönhatások

Első pillantásra a történészeknek és az antropológusoknak nem sok közük van egymáshoz. Mi köze lehet – kérdezhetnénk – egy kutatónak, aki egész életét egy elszigetelt újguineai törzs tanulmányozásával töltötte, egy történészhez, aki Észak-Európa faiparát vizsgálja. Remélem a következőkben tisztázni tudom ezt a kapcsolatot.

A történészeket szinte megigézi az antropológia, és az antropológusok is érdeklődéssel fordulnak a történelem felé. Manapság néhány történész azzal a türelmetlen vágyódással tekint az antropológiára, ahogy a tündérmesék foglyul ejtett leánya várta a megszabadító herceget. Biztos vagyok abban, hogy az antropológusok nem így néznek a történelemre, de ők is nyíltak az általuk tanulmányozott népek történelmi perspektívái számára.

Ez nem mindig volt így. Hosszú ideig a két tudományág versengett egymással, hogy melyik magyarázza meg, vagy értelmezi jobban az emberi társadalom fejlődését. Hagyományosan két fő vonala volt a történelem és antropológia kölcsönhatásának: vagy tudatosan, szinte öntelten nem törődtek egymással, vagy biztatták a másik tudományágat, hogy hasonuljon hozzájuk. Végül is kijelentették, hogy ha az antropológia nem válik történetibbé, vagy a történelem nem válik antropológikusabbá, nem tarthat igényt arra, hogy új, tudományágként létrejöhessen.

Visszatérek még ezekre a kérdésekre. Most azonban először meg kell határoznom a témákat. Mind a történelem, mind az antropológia igen széles tudományágak, melyeknek, mint jeleztem, imperialista ambíciói vannak a másik tudományág területére. Az antropológia korán ágazatokra bomlott, amelyek közül talán a szociálintropológia és a fizikai antropológia a legismertebbek. A fizikai antropológia az emberi civilizáció és a primitívebb állapotokról való emberi fejlődés biológiai alapjait kutatja. Velük szemben a szociálintropológusok a társadalmak fejlődését azok totalitására

ban vizsgálják. Kevés olyan kutató van, aki összekapcsolja a fenti kettőt, annak ellenére, hogy vannak olyan tanszékek, amelyek nemcsak ezeket fogják össze, hanem idekapcsolják még a régészetet és az európai etnológiát is. A továbbiakban, lényegében azokról a szociálintropológusokról fogok beszélni, akik egyszerű vagy bonyolult társadalmakat vizsgálnak a saját kultúrájukon kívüli területen.

A történelem a múlt tanulmányozása. Van azonban egy fő vonása, amely a tizenkilencedik század folyamán merevedett meg: a történelem a múlt tanulmányozása írott dokumentumokon keresztül. Az írásos dokumentumokat nem hagyó múlt tanulmányozása az antropológusokra és más szakemberekre maradt. Hagyományosan a történészek saját országuk történetét tanulmányozták, ez idővel megváltozhat, s mindenekelőtt a politikai és gazdasági jelenségre koncentráltak. A szakszerűsödés folyamata számtalan szakágazat és al-szakágazat kialakulásához vezetett, mint például a társadalomtörténet, a történelmi demográfiával, mint alkategóriával, amely azután további alkategóriákat kristályosít ki. Most, amikor történelemszerekről beszélek, akkor saját kultúrájuk okmány-orientált kutatóira gondolok.

Kívül esik e két tudományágon a saját ország etnológiájának tanulmányozása. Ez olyan terület, amelyet gyakran az árnyékba szorít a fent említett két tudományág egyike. Skandináviában hagyományosan relatíve független volt, de csak lassan ismerték el akadémiai, egyetemi tudományágnak. Mivel ez a tárgy az egyes nemzetek történelmi és szociálintropológiai szempontjait inkább véletlenszerűen, mint elméleti megfontolások alapján ötvözi, csak zavart okozna, és nem vezetne a tisztázáshoz, ha ezzel is foglalkoznánk.

Bár elismerik közös tizennyolcadik századi őseiket, a történelem és az antropológia rivalizálása legalább egy évszázados. Az ellenségeskedést megkezdők egyike, W. Maitland elismert jogtörténész volt, aki a tizenkilencedik század vége felé kijelentette, hogy az antropológiának választania kell: vagy történelem lesz, vagy semmi (Selected Essays, 1936. 249.). A századforduló után, az antropológusok válaszul elutasították a történelmi perspektívák figyelembe vételét. Vezető antropológusok, mint B. Malinowski, de sokkal inkább A.R. Radcliffe-Brown olyan kutatási módszereket fejlesztettek ki, melyek természettudományos törvényeket állapítottak meg a társadalmi rendszerek számára. A kutatók az egyes dolgoknak a társadalom fenntartásában betöltött funkciójára koncentráltak. Nemcsak Angliában alakult ki egy ahistorikus antropológiai hagyomány,

hanem Franciaországban is, ahol E. Durkheim és követői természetesen a nem-történeti táborban voltak. Ezen antropológusok többsége, nyilvánvalóan nem a történelem ellen lépett fel, hanem a más antropológusok között elterjedt azon tendencia ellen, hogy mindent a darwini fejlődés elmélet alapján vizsgáljanak, s így reagáltak az emberi civilizáció fejlődését leíró fontoskodó kísérletekre.

Bárhogyan történt is, az első világháború végére a szakítás az antropológia és a történelem között lényegileg befejeződött. Néhány történész, mint például R.H. Tawney, mutatott ugyan némi érdeklődést az antropológiai eredmények iránt az ezerkilencszázharmincas években, de hasonló érdeklődéssel nem találkozhattunk a szociálintropológusok oldaláról. Radcliffe-Brown kijelentette, hogy a két tudományágnak „két teljesen eltérő módszere van a kultúra tényeinek tanulmányozására”, és, hogy „számtalan hátrány következne a két tárgy összekeveréséből illetve egyesítéséből”. (*Method in Social Anthropology*. A szociálintropológia módszere).

Tulajdonképpen ironikus, hogy éppen a *Past and Present* angol folyóirat, amely azután a legtöbbet tette a történészek és antropológusok közti vita, párbeszéd megindításáért, eredeti programjában szembenállt minden olyan törekvéssel, hogy a történészek használják az antropológiát, szociológiát, pszichológiát és a gazdaságtant.

Az ötvenes években megváltozott a magatartás. Radcliffe-Brown utóda, E.E. Evans-Pritchard elvetette az általános törvények kutatását, és kijelentette, hogy a szociálintropológia közelebb áll valamiféle történelemhez, mint a természettudományokhoz. Álláspontját nehezen fogadták el a szakmán belül; beleütközött „a történelem-ellenes előítélet sártengerébe”. (*Anthropology and History* 1.1. Antropológia és Történelem). Meglehetősen egyedül maradt Angliában és helyzetét csak súlyosbította, hogy tanácsot adott a történelemnek: „választania kell, vagy társadalomantropológiává válik, vagy semmivé”.

Ezzel majdnem párhuzamosan az Egyesült Államokban Margaret Mead olyan közös kutatásokat propagált, amelyek egyesítenék a történészeket és az antropológusokat. Úgy érezte, hogy sok hasonlóság van abban, ahogyan a történészek az okiratokkal foglalkoznak és ahogyan az antropológusok az általuk vizsgált életet vizsgálják. Ezenkívül mindkét tudományág éppen ekkor kezdte felismerni azon vágyuk elméleti követelményeit, hogy a társadalmakat a maguk egészében akarják megragadni. Ez arra kényszerítette a történészeket, hogy szinkronikusan dolgozzanak, az

antropológusokat pedig a diakronikus munkára szorította. Az egészek vizsgálata során, mindkét tudományág új metodológiai ötleteket kapott a nemzetgazdaságtan és a rendszerelmélet által kialakított arányossági és egyensúlyi elvektől. Mead olyan interdiszciplináris kutatásokra hívott fel, mint például egy kisváros 1900 és 1914 között: „közös probléma, amely olyan időszakot ölel át, melyről mind élő személyek – mint informátorok –, mind jól rendezett okmányok beszámolhatnak”. A történésekre hárulna „az időbeli mozgás szemléltetése”, míg az antropológusoknak lenne feladatuk, hogy biztosítsák „az egész közösség’ és ’egész kultúra’ munkamodelljének érvényességét és megfelelő voltát”. Hasonló vizsgálat volt, bár interdiszciplináris munka nélkül, a „Svensk Stad” kutatás, amelyet az ezerkilencszáznegyvenes évek végén egyebek között Börje Hanssen végzett. („Anthropologist and Historian: Their Common Problems” – Antropológus és történész: közös problémáik, in *American Quarterly*, Spring 1951). Nem vagyok biztos benne, hogy vajon ezt az ötletet folytatták-e később. A hatvanas évek végén Franciaországban mindenesetre hasonló vizsgálat történt a bretagnei Plozévet-ről. (André Burguiere, *Bretons de Plozévet*, Paris 1975).

A történelmi tanulmányok igazi áttörése az antropológusok között az ezerkilencszázhatvanas évek végén és a hetvenes években történik meg, valószínűleg nincs közvetlen kapcsolata sem Evans-Pritchard kampányával, sem Mead javaslataival.

Furcsa dolog történt az angol tudósok között. Sok marxista történész érdeklődését a gazdasági változásokról a kultúra története felé fordította. Ez részben következménye volt annak a stratégiai visszavonulásnak, mely abban a vitában zajlott le, hogy vajon az életszínvonal növekszik-e, vagy csökken az iparosítás folyamán. A liberálisabb történészek adatokat gyűjtöttek, matematikai módszereket és más bonyolultabb gazdasági vizsgálatokat alkalmaztak, a marxistábbak – mint például E. Hobsbawm és E.P. Thompson a kulturális különbségekre és változásokra fordították figyelmüket. (R. Samuel a *New Left Review*-ben, 1980, 120.). Így bizonyították „a morális idealizmus jelentőségét, a gazdaságtörténések statisztikai módszereivel szemben; a marxisták a tapasztalás oszthatatlanságát hangsúlyozták. „Hobsbawm banditákról, primitív lázadókról, dolgozó emberekről írt könyvet. Thompson megírta William Moris életrajzát és az angol munkásosztály történetét a tapasztalt társadalmi és kulturális különbségek alapján. Christopher Hill a vallási kulturális különbségekről

írt. Raymond Williams kiadta a Társadalom és kultúrát. (*Society and Culture*)

Az új kulturális orientáció néhány marxista történészt a folklorisztika és a szociálintropológia eredményeinek tanulmányozásához vezetett. Ez azonban csak lassan történt meg, és korántsem volt magától értetődő. E.P. Thompson, például, elismerte, hogy nem olvasott olyan alapvető etnográfiai munkákat, melyek javították volna „Az angol munkásosztály kialakulása” *The Making of English Working Class* – című munkáját. („Folklore, anthropology and social history” – Folklore, antropológia és társadalomtörténet – *Indian History Review*, 1978).

Az idők folyamán kialakult az a tendencia, hogy a történészek a szociálintropológusoktól ötleteket, fogalmakat, sőt néha módszereket kölcsönöztek. Mivel ezek a kutatók nem akarták az emberi kapcsolatokat mechanikusan, vagy külsőleg meghatározottként vizsgálni, természetesnek tűnt számukra, hogy az egyének és a csoportok közötti kapcsolatokat olyannak tekintsék, mint amit az idő folyamán a kommunikáció alakított ki. A kommunikációnak egyéni formái az 1930-as évek óta álltak az antropológiai kutatások középpontjában. Az antropológusok eredményei arról, hogy mit kommunikáltak – egy rítusban, vagy tréfában, vagy a mágikus esküben – egy bizonyos időszak kulturális léggömbje iránti érdeklődéshez kapcsolódott. Visszatérek még arra, hogy miként alkalmazták mindezeket.

A szociálintropológusok történelem iránti érdeklődése az ezerkilencszázhatvanas évek közepén kezdődött. A gyökerek újfent marxista hagyományú írásokhoz nyúlnak vissza. Louis Althusser számos írásával egyre több embert győzött meg arról, hogy szükség van a történelmi materializmus egy sor ortodox fogalmának felülvizsgálatára. Egyebek között, közvetetten felvetette a pre-kapitalista társadalmak fejlődésére vonatkozó sürgető revíziót: ez nemcsak a feudalizmusra és a rabszolgaságra, hanem a legegyszerűbb kultúrákra is vonatkozik. Természetesen az első marxista antropológusok, akik reagáltak ezen szükségletekre, franciák voltak: Claude Meillassoux, Emmanuel Terray és Maurice Godelier, hogy csak néhányat említsek.

A marxista történészek és a marxista gazdasági antropológusok közös meghatározója a „homo economicus” leegyszerűsítő szemléletének támadása volt, jelenjen meg az, akár egy liberális gazdasági felfogásban, vagy az uralkodó marxista ortodoxiában. Ezen az eredeti közös érdeken kívül azonban igen kevés egyesítő vonással találkozunk.

Itt nem akarok túlzottan sokat foglalkozni a marxista antropoló-

gusokkal, akik ráadásul egészen eltérnek egymástól konkrét kutatásaikban. Gyakran evolúciós nézeteket vallanak a történelmi időről. Talán még Althusser szerepe is túlhangsúlyozott. Claude Meillassouxot, aki korábban ipari gyakorlattal rendelkezett, Georges Balandier küldte Afrikába az ezerkilencszázötvenes évek végén. Claude Lévi-Strauss is régóta írt a történelem elméleti fontosságáról az antropológusok számára, és a két tudományág célkitűzéseinek hasonlóságáról is. Szerinte lényegileg csak a perspektívák eltérőek: „A történelem adatait a társadalmi élet tudatos kifejezéseinek megfelelően rendezni, míg az antropológia megelőzi ezt ennek tudatlan alapjait tanulmányozva.” (*Structural Anthropology*. Strukturális antropológia, 17–18.) Lévi-Strauss azonban nem dolgozza ki, hogy egy antropológusnak miként kell megragadnia a történelmet, hanem a továbbiakban pusztán Malinowski álláspontját támadja. Az elméleti állásfoglalás azonban lényeges. Ennek ellenére a történelmi anyagot tartalmazó valóságos munkák csak a hatvanas években születtek meg.

Míg a történészek, ahogyan azt általában teszik, viszonylag rövid időszakokkal foglalkoztak (ritkán többel, mint egy évszázad, sőt gyakran ennél jóval rövidebbel), és a tapasztalat kommunikációjára összpontosítottak, addig az antropológusok teljes társadalmi formációk összképét szerették volna fölépíteni. Sokszor még az egyik formációról a másikra való átmenetet is ábrázolni akarták, és nem annyira a kultúrával, mint az áruk cseréjével és termelésével foglalkoztak. Gyakran még ezt sem egyéni, vagy csoport szinten, hanem egy nemzet, vagy egy kontinens szintjén végezték el.

Mindez a vita a történelem, illetve az antropológia iránti érdeklődés eredetéről nem jelenti azt, hogy marxistának kell lenni ahhoz, hogy valaki bekapcsolódjon. Ma ez már elismert tudományos célkitűzéssé vált, amelyhez bárki csatlakozhat. Másrészt, ez legalább egy nemzedékre visszamenő hagyomány, aminek már kialakult néhány jól meghatározott fókuszpontja.

2. Mászás

Az absztrakció egy igen magas szintjén belátható, hogy a történészeknek és az antropológusoknak egy igazi találkozási pontjuk van: mindkettő úgy akarja megvilágítani jelen társadalmunkat, hogy összehasonlítsa azt valamivel, ami teljesen „más”. Az antropológus számára ez a

„másság” a sajátjától eltérő kultúrát jelent, a történész számára ez a „más-ság” egy más időszakot jelent (lásd Mead, Lévi-Strauss, Hastrup-Ovensen). Az összehasonlítások, melyek vagy nyíltan, vagy rejtetten jelentkeznek, mutatják, hogy egy személy gondolatai és cselekvései egy adott időben és helyen miként viszonyulnak másokéhoz az ő környezetében, és hogy ezek a gondolatok és cselekvések miben különböznek attól, amelyet egy egyén egy más típusú kultúrában fejtene ki.

Annak ellenére, hogy ez a közös orientáció létezik, a két tudomány-ágban képzett kutatók módszerei és mindennapi perspektívái jelentősen eltérnek egymástól. Azt hiszem azonban, hogy ezen tény egyszerű fájla-lása helyett, amit például Radcliffe-Brown-nál találunk, sokkal fontosabb ezen különbségek megismerése, és a belőlük való következtetésekből való tanulás, ahogyan ezt Mead javasolja. Röviden ismertetném az eltérések egyes típusait a következőkben.

A tanújelek, nyomok, bizonyítékok gyűjtése, természetesen minden kutatás lényegi összetevője. A szociálanropológusok maguk gyűjtik anyagukat helyszíni kutatómunkájuk során. Együtt élnek a népekkel, akiket tanulmányoznak, meglehetősen hosszú ideig – s bár nem tisztázott, hogy milyen mértékben funkcionálnak választott kultúrájukon belül, az információgyűjtésnek ezt a formáját gyakran „résztvevő megfigyelésnek” nevezik. A helyszíni kutató mindennapi tapasztalata a kultúrális sokk, mivel a kultúra, amelyből érkezik annyira különböző, hogy majdnem minden, amit az ember korábban elfogadott (gyakran még az egyetemen tanult antropológia is) irrevelánsnak és elmaradottnak tűnik.

A legtöbb antropológus reakciója az, hogy megkérdőjelezi saját értékeit, életformáját, kozmológiáját. Azt mondják, hogy ezek ugyanolyan furcsák, mint annak a társadalomnak a szokásai, amelyet tanulmányoznak. Ez szinte mindig megtörténik, még az olyan briliáns helyszíni kutató, mint Malinowski, is idegessé válik saját „népétől”. (*Diary in the Strict sense of the term*. – A szó szoros értelmében vett napló – 1967). Az egészséges reagálás saját értékeinek megkérdőjelezésére oda vezet, hogy a vizsgált néptől szerzett információt autentikusnak, reálisnak, befolyásolatlanoknak, tisztának és eredetinek fogadjuk el. Az etnocentrizmus vádja – azaz a saját kultúra szempontrendszere alapján való írás – a legrosszabb, ami egy antropológussal szemben felmerülhet. Tulajdonképpen a legtöbb kutatót nem érdekli, vagy nem tárhatja fel, hogy a történelmi fejlődés miként befolyásolta választott kultúráját. Ehelyett létrehozták az

„etnocentrikus jelen” fikcióját, amelyben a történelmi időre utaló adatok beépülnek saját tapasztalataik leírásába.

A történészek, természetesen, adataik többségét írott dokumentumokból szerzik, melyek többsége kényelmes, megfelelő levéltárakban található. A történész más történészek műveiből tanulja meg hogy milyen kérdéseket tegyen fel e dokumentumoknak. Általában a történész saját országával foglalkozik, s egyre erősebb a tendencia az újabb és újabb korok tanulmányozására. Így a történelemben egy a „másságtól” való eltávolodással találkozunk, ami pedig egyértelmű volt abban az időszakban, amikor a történészek többsége pre-indusztriális korszakkal foglalkozott. Tulajdonképpen az embernek az az érzése, hogy a másságot szinte helytelenítik az újkori történetírásban. A forráskritika szabályai tanítják meg a történészt a forrás érvényességének megkérdőjelezésére. Ez sohasem kényszeríti a történészt arra, hogy saját értékeit vagy ideológiáját kérdőjelezze meg. Még akkor is, ha a tényleges intellektuális távolság az antropológiailag tanulmányozott „más” kultúrától filozófiailag csak fikció, az önkritika eleme, akkor sem alábecsülendő.

Bár lehetséges, hogy a történész is kulturális sokkot él át munkája során, az információ-gyűjtés szabályai megakadályozzák, hogy ez befolyásolja a szakmai munkát. Egy dokumentumot igaznak, vagy hamisnak kell minősíteni, ha mind igaz és hamis részeket tartalmaz, a hamis részeket ki kell hagyni, ha hamis az egész dokumentum, akkor értéktelennek kell minősíteni, stb. A mérőeszköz arra, hogy mi „igaz” és mi „hamis” egy adott helyzetben, általában valamiféle „józan ész”. Számomra legalábbis nyilvánvaló, hogy ez a „józan ész” szorosan kapcsolódik azon racionalitás típusához, ahhoz az ideológiához, amellyel maga a történész rendelkezik. Ezt viszont messzemenőig befolyásolja a társadalom, a barátok, kollegák, stb., azaz környezete. Így a forráskritika szabályai a „józan ész” alkalmazásán keresztül az etnocentrizmust teszik az uralkodó elvévé a történészek között. Ami bűn egy antropológus számára, az a nemesség jele a történészek között.

Azok a történészek, akik tovább akarnak lépni az antropológia és a történelem összekapcsolásában – ha majd a helyzet újdonság volta megszűnik – egy új forráskritikai elv kidolgozásának szükségességével fogják magukat szembetalálni. Ebben az értelemben Carlo Ginzburg munkája egy új kritikai módszer egy lehetséges útját mutatja. Egy forrás lényegtelen részleteinek tanulmányozásánál egyrészt különböző hitelességi fokozatokat lehet találni, másrészt olyan bizonyítékbeli lukakat, amelyeket

más forrásokhoz (viselkedési vagy behaviourális adatokhoz) fordulva kell kitölteni. (Morelli, Freud and Sherlock Holmes, *History Workshop*, 1980).

A „másságot” a történészeknél egy harmadik elv is visszautasítja, mely szerint egy vizsgálat eredményeinek mind statisztikailag, mind nyelvi-
leg reprezentatívnak kell lennie. Ez a saját ország tanulmányozásának öröksége. Más történészek azt követelik, hogy a vizsgált jelenségnek az általános fejlődés szerves részének kell lennie, s nem szorítkozhat pusztán egy kisebbségre. Az antropológiai hagyomány néhány szerzője már megtalálta a válaszokat az ilyen állandó kritikákra, de az újak számára ellenérveket kell találni. E.P. Thompson írja: a kimondatlan normák felfedezésének egyik útja az, ha *nem*-tipikus eseteket, vagy helyzeteket tanulmányozunk. „Egy lázadás megvilágítja a békés évek normáit, egy hirtelen szakadás az alkalmazkodásban képessé tesz bennünket, hogy jobban megértsük azokat az alkalmazkodási szokásokat, amelyeket éppen megtörték.”

Ez a gondolkodás-típus a történeti kutatást gyümölcsözően vezette bizonyos nem-tipikus helyzetek vizsgálatára, melyek a helyi társadalom válságát mutatják – lázadás, sztrájk, macskazene, karnevál, boszorkányper, akasztás, stb. Több tanulmányt úgy készítettek el, mintha a történész egy olyan társadalmi drámát vizsgált volna, melyben a társadalom tudattalan szabályait vitatják, s ezért bizonyos szankciókat kell alkalmazni.

Mint ahogy a közvetlenül következő fejezetben kimutatom, az ilyen típusú munkák nagyon stimulálóak – és valóban olyan munkák születtek, amilyenekre az ember általában a történeti antropológia kifejezést hallva asszociál. Mindezek ellenére, és ezt is tisztázni fogjuk a jelzett fejezetben, az elszigetelt nem-tipikus helyzetek tanulmányozásának is vannak problémái.

3. Az antropológia történészek általi használata

A következőkben megkísérlem bemutatni, hogy miként „használják” a történészek írásaikban az antropológiát. Ez nem könnyű feladat, mivel az általam érintett történészek eklektikusak – gyakran tudatosan eklektikusak – az antropológiából vett kölcsönzéseiknél.

Az új kulturális történetíráson belül – amely osztályspecifikus kultúrákkal és ezek kölcsönhatásaival, fiatalok és más korcsoportok közös

akcióival, szexuális magatartással, mágiával és boszorkánysággal, stb. foglalkozik – teljesen specifikus „kölcsonzések” fordulnak elő. Sohasem fordul elő, hogy egy ilyen történész leül és azt mondja: „Idesüss, én most a tizenhetedik századi Athén szociálanropológiájával fogok foglalkozni.” Ehelyett van egy speciális magatartási formájuk – a macskazene, karnevál vagy lázadás vagy boszorkányper például – amely különböző szinteken tartalmazza az egyének és csoportok közötti kapcsolatokat. Bizonyos általános, a szociálanropológusok által a kevésbé komplex kultúrák hasonló magatartásainak megmagyarázására kialakított, fogalmakat alkalmaznak ilyenkor.

Csak a jó szerzőkkel fogok foglalkozni a következőkben, s nem tördök a divatmajmoló középszerűségekkel, melyről Bernard Cohn írt szatirát (a „History and Anthropology: the state of play”-ban. – Történelem és antropológia: a játszma állása. *Comparative Studies in Society and History*, 1980).

E.P. Thompsonnal kezdem, mivel ő talán az a történész, aki a leg-sikeresebben alkalmazta az antropológiai fogalmakat egy alternatív típusú történelem írásakor. Cikkében, melyben azzal foglalkozik, hogy az ipari munka szervezete miként változtatta meg a proletár időérzékét, etnográfiai eredményeket idéz, egyebek között Evans-Pritchardtól és Pierre Bourdieutól a „mért időnek” a primitív kultúrákban elterjedt semmibevételéről.

Ezen kívül tanulmányozott egy sor az antropológusok által összegyűjtött időmérleget, s megvizsgált egy angliai folklór-gyűjteményt, az idő használatára vonatkozó verseket és dalokat keresve. Tanulmányát semmiféle specifikus, felismerhető antropológiai fogalom nem irányítja. Az azonban nyilvánvaló, hogy Thompson azzal kezdi, hogy bemutatja, a kulturális és a gazdasági tudásnak van egy, az időre vonatkozó típusa, amely igen lényeges volt a nem-európai társadalmakban, és hogy ezt a tudást az európai összefüggésekben is értelmezni kell.

Natalie Zemon Davis tanulmánya a fiatalok csoportokról és a macskazenéről a tizenhatodik századi Franciaországban jobban integrálódik egy olyan etnográfiai kutatási hagyományba, amely Van Gennepig, ha nem régebbre nyúlik vissza. A macskazene egy rituális brutális éjjeli szerenád, amelyet egy falu fiataljai adnak azoknak az embereknek, akik megsértették a falu – rendszerint iratlan – erkölcsi kódexét. A rendtelenség nyilvánvaló intézménye ez, amely ténylegesen egy szigorú – ha változó is – morális rendet kényszerít ki. A tanulmány bemutatja, hogy

miként lehet a már korábban összegyűjtött folklórt és analizését speciális történeti helyzetbe rakni, s így elmélyíteni az európai társadalomról szerzett tudásunkat. Zemon Davis bemutatja, hogy a fiatal legények ünnepi akcióival hogyan szálltak szembe a különböző egyházak és államok a reformáció után, s átvész a játékok elméleteiből, hogy bemutassa, miként jutott ezen a felszínen ártalmatlan magatartási formáknak jelentős szerep a helyi kultúrában.

E két történész reprezentálhatja az úttörő nemzedékét azon történészeknek, akiket az antropológia inspirált. Hozzájuk számíthatjuk talán még Keith Thomast, Herbert Guttmant és másokat, akiknél az inspiráció ugyan megtalálható, de akik munkáikban nem alkalmazzák tudatosan antropológiai fogalmakat.

Az antropológiát a történelemben alkalmazó kutatók egy új nemzedékének reprezentánsait a göttingeni Max-Planck Institut für Geschichte tudósai között találjuk meg. Hans Medicket emelhetjük ki példaként: ő a proto-indusztriális családról írott munkájában többek között George Daltont, Jack Goodyt, Claude Meillassouxot, Marshall Sahlinst, Maurice Godeliert, Clifford Geertzét és Pierre Bourdieut idézi. Medicket a plebejus kultúra érdekli, mindenekelőtt az alsóbb osztályok időfelhasználása, áru fogyasztása, szórakozási és pihenési szokásai, a pénz értelme számukra és felhasználása a presztizs vásárlásra. Mikor azt próbálja magyarázni, hogy a plebejus munkások miért nem gyűjtötték össze pénzüket, hanem kiadták szinte pazarlóan olyan örömökre, mint az ital és a cifra ruhák, Medick szinte kényszerül arra, hogy az etnológiához forduljon, minden fajta primitív társadalomhoz, az újguineaitól kezdve, ahol a nagy embernek állandóan adakoznia kell, egészen Észak-Kanada Potlach kultúráiig, melyekben az áruk nyilvánvaló pusztítására került sor.

Itt azt mondhatjuk, hogy az antropológiai célkitűzés mélyebben integrálódott az egész kutatási módszertanba. Az utóbbi években feltalálható egy olyan tendencia a történészek között, hogy körülhatárolnak bizonyos témaköröket, melyeket az antropológusok hagyományosan tanulmányoznak, és megvizsgálják, kutathatóak-e ezek a múltban. Valószínűleg a jövőben a történészek eltérnek ettől, s egy „lényegibb”-nek nevezhető antropológiai perspektívához fognak eljutni. Ez nem lenne más, mint a mindennapi élet totalitása – tudatos és tudattalan, szokások és kitervelt racionalitás – mely kultúrálisan meghatározott kollektív tapasztalatra épül. Ezen totalitás tanulmányozása elvezet minket a Thompson által hangsúlyozott „nem-tipikus helyzetek” vizsgálatától – ezzel nem

akarjuk tagadni a válsághelyzetek analizisének értékét – egészen a kozmológia szférájáig. Példaként hozhatnám Jean Delameau munkáját az irracionális félelmekről: *La peur en Occident* (Paris, 1978).

Egyetértek mindazonáltal William Sewell – az antropológiai történészek régebbi nemzedéke tagja – kritikájával. „Ezek az antropológiailag inspirált tanulmányok a tapasztalás olyan széles területeit tették hozzáférhetővé számunkra, amelyek korábban el voltak zárva a történelmi vizsgálódás elől. De az antropológiai „téma” iránti lelkesedés nem feleltetheti el velünk a kulturális antropológia legmélyebb és leglényegesebb üzenetét: nemcsak bizonyos típusú magatartások tanulmányozhatóak a népi hitek és gondolatok feltárásához; de az egész társadalmi élet, az olyan szimbólikusan kidolgozott gyakorlattól kezdve, mint amilyen egy vallási fesztivál egészen az olyan látszólag mindennapi tevékenységig, mint a házépítés, gabonatermesztés is kulturálisan meghatározott. Az „elvek” és a „hitek” nem korlátozhatók a tevékenységek, vagy az emberek bizonyos osztályaira. Ezek átszövik az egyszerű emberek mindennapi életének teljes működését.” (*Work and Revolution in France*. – Munka és forradalom Franciaországban. Cambridge, 1980).

4. A történelem antropológusok általi használata

Leírni azt, hogy miként használják az antropológusok a történelmet legalább olyan nehéz, mint azt, hogy miként használják a történészek az antropológiát. Ki fogom hagyni azonban azokat a strukturalista antropológusokat, akik egy Lévi-Strauss-i megközelítést alkalmaznak olyan történelmi szövegeknél, mint amilyen a biblia, vagy középkori mitológiák. Még ha úttörők is ők a Lévi-Strauss-i módszer alkalmazásában olyan témákban, ahol ő maga ezt nem tenné, inkább irodalmárok, mint történészek módjára teszik ezt.

Maurice Godelier képviselheti a már említett marxista érdeklődést a társadalmi formációk és ezek időbeli változásai iránt. De például tanulmányában az inka indiánok közötti társadalmi viszonyokról ő maga nem végzett történelmi kutatást, hanem másodlagos műveket, feldolgozásokat használ „új reflexiói számára. Még e feldolgozásoknál is elvontabbá válik ezután, s antropológiai párhuzamokat keres. Az eredeti munka csak arra szolgál, hogy példákat szolgáltatson egy befejezett elmélet számára.

Néhány antropológus a valóságban is megkísérelte, hogy megírja az

általa vizsgált közösség vagy kultúra történetét. Nagy volt a várakozás a történészek között, mikor hallották, hogy olyan elismert antropológus, mint Erik Wolf (John Cole társaságában) egy északolaszországi alpesi közösség történetén dolgozik. A célkitűzés lenyűgöző volt: „Hisszük, hogy az antropológia nem megy semmire történelem nélkül, mivel csak a társadalmi és kulturális mikrokozmoszunkkal összeütköző erők eredetének és fejlődésének antropológiailag informált történelmi feltárásán keresztül érthetjük meg, hogy miként hatnak ezen erők egymásra a jelenben.” (*The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley* – A rejtett határ: ökológia és etnicitás egy alpesi völgyben – Előszó, 1974). E könyv fejezeteinek fele történeti: a helyi identitással, a gazdasági változásokkal, és a történelmi fejlődéssel foglalkoznak.

Sokat vártak az elismert szerzőtől, aki könyveket és cikkeket írt több kontinens parasztságáról. De Wolf és Cole tanulmányának történeti része gyengére sikerült, s csak alig integrálódott a vizsgálat modernebb részeihez. Történelmi vázlataikhoz, feldolgozásokhoz kellett fordulniuk, az egyedüli levéltári anyag, amelyet használtak egyházi anyakönyvi népességi és geneológiai jellegű volt. Az általuk használt feldolgozások némelyike olyan szélesen tárgyalta a témát, hogy Wolf és Cole szinte sohasem tudtak választott völgyükről beszélni, hanem szinte egész Dél-Középeurópa történelmi fejlődését vázolták fel. Nem nyilvánvaló azonban, hogy ezeket a tényeket miért sorakoztatták fel, s mi közük van ezeknek azokhoz a speciális problémákhoz, amelyekkel a könyv foglalkozik. (A munka ismertetésére lásd Sigrid Khera írását a *Peasant Studies Newsletter* 1975, 5–8.)

A történelmi antropológusok újabb művei között szerepel Alan Macfarlane 1978-ban megjelent írása az angol individualizmus eredetéről. (*Origins of English Individualism*) Bár a könyvet élénken tárgyalták történelmi folyóiratokban, ismereteim szerint egyetlen ismertetés sem jelent meg róla az antropológiai sajtóban. Macfarlane helyszíni kutatómunkát végzett Nepálban és Cambridge-ben a társadalmi antropológiai tanszéken tanít. Az *Origins* az angol erkölcsi identitásról tervezett sorozat egyik kötete, mely sorozatban össze akarják gyűjteni két angol egyházközségről a fellelhető összes anyagot a középkortól kezdve. Az anyagot számítógépre vitték és a jelenleg használt egyik legbonyolultabb módszerrel elemezték.

A könyv tele van jó meglátásokkal: egyszerre stimuláló, ugyanakkor annyira eltér attól, amit egy történész vár, hogy csak nehezen megemészthető. Az anyagot úgy gyűjtötték össze, ahogyan a történészek is tehetik: egy sor történeti demográfus részeket másolhatna innen. Inkább a felvetett

kérdések azok, amik inkább antropológiaiak, mint történetiek. Ha valaki nemzetek és birodalmak időbeli fejlődése iránt érdeklődik, ezzel egyidőben gyakran érdeklik a legfontosabb személyiségi vonásai (vagy *mentális*a) az általa tanulmányozott társadalomnak. Macfarlanet egyebek között az érdekli, hogy az angolok miért olyan individualisták, mind a munkában, mind a családi életben, mind a közösségekben, és meg akarja keresni, hogy ez meddig vezethető vissza az időben. Ábrázolását összekuszálja, hogy összehasonlíttja az angol fejlődést más európai országok parasztságának fejlődésével, és ezért meg is kapta a kiérdemelt kritikáját.

Macfarlane kimutatja, hogy Angliában, mióta csak a források elfogadható képet adnak, a földet adták és vették, s így ez nem kapcsolódott a családi csoportokhoz, a rokoni kapcsolatok bilaterálisak voltak, és ezért a klán-típusú családi rendszer nem működött itt. A családi csoportok kicsinyek voltak, a szülőkről nem mindig gondoskodtak a felnőtt gyermekek, stb. Lényegileg Macfarlane azt a típusát írja le a „történelmi integrációnak”, amelyet Börje Hanssen sok évvel ezelőtt keresett. („Integration processes in Complex Societies” – Integrációs folyamatok komplex társadalmakban – in Bernardo Bernardi (szerk): *The Concept and Dynamics of Culture*, 1978, 345–417.)

Az éles történelmi kritika ellenére Macfarlane könyve azon kevesek egyike, amely megmutatja, hogy milyen messzire lehet jutni a kutatásban, ha valaki összekapcsolja az antropológiai célkitűzéseket a történelmi anyaggal, és ténylegesen a forrásokhoz fordul.